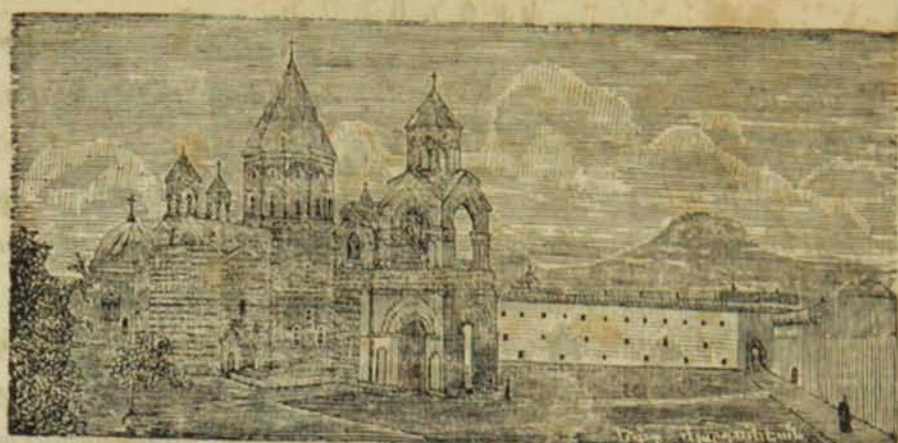

Ա Ր Ա Ր Ա Տ

ԹԻԻ Գ. — ՇՐՋԱՆ ԺԸ.

1885

ՏԱՐԻ ԺԷ. ՄԱՐՏ 31.

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ԽՈՀԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ.

Մարդը մէկ՝ խօսքը մէկ. խօսքը մէկ՝ մարդը մէկ. օրհնուի՛ նա, որ ժամանակին լռելն էլ գիտէ: Մարդուս ամեն գործի մէջը վերջին աստիճանի պարզութիւն պէտք է երևի, իսկ հարկաւոր ժամանակին՝ անպատրուակ ճշմարտութիւն. բայց ինչ որ մի բարեկամ բարեկամին ասումէ, հաւատալով որ խօսքը մօտը կըմնայ, այդ ասածի և ոչ մի վա՛նկը պիտի լսուի:

«Լաւ խօսելը մի արուեստ է, բայց լռելու արուեստը աւելի՛ մեծ է» 1 «Մենք ամենքս» ասումէ Յակովբոս առաքեալը, սխալ-վումենք տեսակ տեսակ» 2. Բայց ով որ և ոչ մի խօսքի մէջ չէ սխալ-վում՝ նա է կատարեալ մարդը, ու կարող է իւր բոլոր անձը սանձած պահել:

Խօսիր՝ որ տեղ կարող է օգուտ ունենալ. բերանդ փակիր, մի խօսիր ամենեւին՝ որտեղ խօսելդ կարող է վնաս բերել: Այս փոքր խօսքերի մէջ քո առաջը դրած է թէ պաշտօն-էտան գեղեցիկ առաքինութիւնը և թէ Խօսի Դէլ ունենալու խաղ-էտան նայնալի գեղեցիկ առաքինութիւնը:

ըր, որ մարդ իրան մերձաւոր շրջանի մէջ ասու՞մէ ու յայտնու՞մ, որո՞ք կարող են շատ ճշմարիտ լինել, բայց բերնէ բերան ընկնելով՝ կարող էին վնասակար հետեւանքներ ունենալ:

Այս մտքով խոհականութիւն գործ դիր թէ՛ ուրիշների գաղտնիքների մասին և թէ՛ քեզ վերաբերեալ գործերիդ մէջ:

Ուրիշների գործերի մէջ խոհականութիւն գործ դիր՝ թէ՛ ինքդ հասկացած լինիս և թէ՛ քեզ հաւատալով՝ ասած լինին, որ իմացածդ քո մօտդ մնայ. ոչ մի մարդ իրաւունք չունի ուրիշների մասին այն բանը յայտնելու, ինչ որ իրանք յայտնել չեն կամենում: Ինչ որ գաղտնիք չէ, կարող ես ասել, խօսել. բայց ով որ առանց ուրիշի կամքին բերնից հանումէ նորա մասին չասելու բանն ու այդպիսով հրապարակ է ձգում, այն մարդը ճշմարտապէս մի գողութիւն է անում ուրիշի վերաբերմամբ:

Սովորաբար բացաբերանութիւնը թեթեամտութեան հետեւանք է. աւելի շատ անգամ հետեւանք է այն ձգտմանն, որով ցանկանում է մէկը ուրիշների առաջը շատ բանի տեղեկութիւն ունեցող, շատ բան իմացող ումն երևել. ու իւր տուած կարծիքներով փայլել ուրիշների առաջ. շատ անգամ ևս հետեւանք է չարամիտ՝ կամ խարդախ բնաւորութեան:

Զգո՛յշ կաց որ և իցէ փաստիւր Կապալութիւն Կալ ուրիշների վերայ՝ առանց լաւ մտածելու, որպէս զի անխոհեմաբար խօսած չրինիս. նոցա խօսքերը, նոցա կարծիքները, մինչև անգամ քո ամենամտերիմ բարեկամացդ մէջը շնչելիս, եթէ դու որ և իցէ կերպով կարող ես մտքիցդ անկացնել թէ՛ ասածդ բերնէ բերան ընկնելով՝ կարող է վնասակար լինել:

Եթէ որ ընկերութեան մէջ ուրիշների վերայ վատ կարծիքներ ու գատողութիւններ ես լսումս այդ խօսակցութեան մէջ մի մարդիկ, մի մասնակցի՝ եթէ որ չես կարող համեստութեամբ ու հիմնաւոր կերպով պաշտպանել նորան, որի վերայ սխալ գատողութիւն են տալիս: Շատ անգամ լռելն էլ ճարտարախօսութիւն է՝ և խելօք մարդոց առաջին համարում ու համակրութիւն է գտնում: Անհնար է որ՝ շուտ թէ ուշ՝ ականջը չըհասնի այն մարդուն՝ ուրիշների իւր պակասութեանց, կամ իւր ընտանեկան հանգամանաց վերայ տուած վատ գատողութիւններն, և նա քո խելօքութիւնով ու խոհեմութիւնով լռութիւն պահէն ու նոցա խօսքերին չըխառնուիլ լսելով. քեզ սրտանց չըպատուի: Այս տեղ դու՝ մի

երկիր նուաճելու նման՝ մի սիրտ վաստկեցիր առանց բերանդ բանալու:

Անկարելի է, որ մարդս իրան այնպէս կարողանայ պահել, որ ուրիշների գործերի վերայ ամենեւին բերան չբանայ ու չխօսի: Այդպիսի դիպուածներում քեզ համար պարտականութիւն համարիր թէ՛ ընկերութեան մէջ և թէ՛ մտերիմ մարդոց հետ ունեցած խօսակցութեանց մէջ՝ յիշել ու յիշեցնել այն բարի գործն, որ ուրիշների մասին իմացել ես. մի քաշուիլ յիշել նոցա լույստուկութիւնները, նոցա բարեկամական ու բարեմիտ դատողութիւններն այլոց վերայ, նոցա այս և այն բարի գործերը: Այն գովասանքն, որ դու տալիս ես, լսողների վերայ այն ներգործութիւնն է ունենում՝ որ նոքա յարգանք են ունենում թէ՛ դէպի այն անձը, որոյ մասին լսումեն ատածներդ՝ և թէ՛ դէպի քեզ. դու մարդոց մէջ աւելացնում ես իրար հետ ունեցած բարեկամութիւնը, համաձայնութիւնը և իրար հետ սիրով ու հաճոյական վարմունք ունենալն, և քո վերայ է դառնում քո պատճառած բարւոյ մի մասն: Զգուշացիր մինչև տնգամ գաղտնիքներ իմանալու հետաքրքրութիւնից, պատեհութիւն էլ որ ունենաս՝ մի ցանկանալ: Ինչքան որ քիչ բան իմանաս՝ այնքան աւելի սիրող հանգիստ կըլինի և այնչափ էլ աւելի սրտի պարզութեամբ ուրիշների հետ կըրտեսնուես: Նառ անգամ ուրիշի գաղտնիք իմանալը մեզ մեծ վտանգի մէջ է ձգում այն կողմանէ, որ մի նայուածքով կամ կերպարանքի մի շարժումով ինքներս ակամայ մեզ մատնում ենք: Նառ անգամ մի գաղտնիք իմանալը մեզ ամենաանախորժ դրութեան մէջ է ձգում, որովհետև դորանով մի պարտականութեան տակ ենք ընկնում այն գործի մէջը մեր անկախ գործունէութեամբ մէջ տեղ դուրս գալ: Եթէ մենք այն գաղտնիքը չիմանայինք՝ թէ՛ մենք և թէ՛ ուրիշները, բաւական մտաւտանջութիւնից ու դժուարութիւններ քաշելուց սկսած կլինէինք: Իսկ եթէ քաղաքական ընկերութեան մէջ քո ունեցած զիրքովդ այնպիսի բաների մասին տեղեկութիւն ունիս, որ քեզ պէս մի մարդ ծածուկ է պահում՝ կամ իւր յատուկ բարւոյն համար պէտք է ծածուկ պահի ու չյայտնի մտքիցդ նորա մասին իմացածդ այնպէս հեռացուր, որպէս թէ ամենեւին չըզիտես: Մինչև անգամ ինքդ քեզանիցն էլ ծածկելու պէս արա՝ խոհականութիւնովդ, և զգոյշ մնա՝ որ և իցէ առիթ տալուց, որ կասկածներ կարող էին յա-

բուցանել՝ թէ դու գիտես: Ամենամտերիմ՝ բարեկամիցդ անգամ ծածկիր, որովհետեւ ապահով չես՝ թէ որչափ երկար ժամանակ այլ ևս քո բարեկամդ կմնայ:

Աւրիշների գաղտնիքը յայտնելն այն տեղ և այն ժամանակ միայն թոյլատրուած է: մինչև անգամ անհրաժեշտ է, ուր որ աւելի բարձր պարտականութիւններ մեզ հրամայում են ծածկել, այս բանն այն տեղ և այն ժամանակն է հարկաւոր: երբ որ օրէնքն ու իշխանութիւնը պահանջում են հաւարակաց բարեոյն համար: Այնպիսի տեղ այնպիսի ժամանակ խոհականութիւնը տեղ չունի ու բերանը խուփ պահելով, զմրելը չարագործութիւն և յանցանքի մէջ մտնակցութիւն է: Պարտականութիւն է գաղտնիքը չպահել, այլ պարզ պարզ յայտնել, երբ որ այդ մեր իմացած գաղտնիքն ուրիշների վնասուն համար նիւթած չարամիտ գիտաւորութիւններ են. կամ երբ որ մենք գիտենք թէ՝ ոմանց ունեցած այլ տեսակ մտածմունքն՝ ուրիշները՝ թեթեւամտութիւնից, ազխութիւնից, կամ բարեմտութիւնից կարող են ի բոլոր սրտէ ընդունել, սատոիկ հաւատ ընծայելով, ու դորանով վատ վիճակի մէջ ընկնել: Այստեղ մարդոց ճշմարիտ բարեկամը պէտք է առաջ դուրս գայ՝ զգուշացնելով, և որոնք մեռ են վտանգի մէջ ընկնելու, զգուշաւոր կերպով խկապէս բարի ճանապարհը սորվեցնի: Պարտականութիւն է լոյս աշխարհ հանել վատութիւնն, երբ որ լռելը միայն այն նշանակութիւնը կունենար՝ որ յայտնի մտորիկ իրանց անպիտանութեան, իրանց կրքոտ չարամտութեան, իրանց նեղսրտութեան մէջ հաստատուեն, և այլոց միայն վնասակար լինին իրանց սեպհական շահուն համար: Այսպիսի տեղ այլոց ծածուկ չար միտքը չը յայտնելը, չհրատարակելը միշտ ամենայն արհամարհանաց արժանի մի անարգ հաճութիւն ու հաւանութիւն տալ է չոր բանին՝ բարւոյ վնասուն համար:

Բայց կան և այնպիսի մարդիկ, որ ուրիշ ամեն բանի համար լաւ լռել գիտեն, իսկ իրանց սեպհական գործերի համար բացբերան են, պիտի անպատճառ ուրիշներին ասեն, պատմեն: Չափաւանց պարզատրտութիւնից կամ թեթեւամտութիւնից, որովհետեւ կործում են թէ՛ ինչ որ իրանց է վերաբերում, ուրիշների համար էլ մեծ նշանակութիւն ունի, կամ վատ սովորութիւնից, որ արել են, միշտ իրանց վերայ խօսելու, ասում են ամեն մի մարդու, ով որ իրանց լսում է, խօսածներին ուշադրութիւն

դարձնել է ցոյց տալիս. պատմութեն թէ ինչ են արել ու չեն արել. ինչ զիտաւորութիւններ ունին՝ որ ուղումեն առաջ տանել. ինչ բաների մէջ խելօք են գտնուել, ինչ բաների մէջ յիմարութիւն են արել: Ինչպէս արհամարհելի է երեւում մեզ միշտ մի այդպիսի անխոհեմ շատախօս մարդը:

Այս անգամ մի բրիտանական խոհանարանից ինչ անչին վերայ: Այս խոհանարանութիւնն այն պարտականութիւններից մէկն է, որով մարդս պարտական է իւր բարօրութեան ու հանգստութեանն: Թէ և բացառութիւնը մի առաքինութիւն է, բայց մի առաքինութիւն, որ խոհեմութեան հետ միացած չէ, իւր պատուաւոր անուանն իսկապէս արժանի չէ: Եթէ կուզես իսկապէս բաղդաւոր լինել, սովորիր բաղդաւորութիւնդ սրտիդ խորքի մէջը պահել: Զգոյշ եղիր, որ ուրիշներին, առանց վերջը մտածելու՝ իբր սիրտդ ուրախացնելու և հանգստացնելու համար՝ շուտ քո կարողութեան հանգամանքը չյայտնես պարծենալու մտքով: Դու քեզ վտանգի ես ենթարկում, քեզի դէմ ուրիշ չկամութիւնն ու նախանձը շարժելով անտեղ, ուր դու գրէ՛թէ չէիր կարծիլ: Զգուշացիր քո հանգամանքներիդ մասին, երբոր վատ են, առանց մտածելու, ուրիշներին մի բան իմացնելու, որովհետեւ դու վնաս կը բերես այն հաւատարմութեանն, որ մինչև այն ժամանակ ունէիր: Էդուդ քեզ չը պահելով՝ այն միջոցներից կը զրկուես, որոնցով դեռ քեզ կարող էիր օգնել: Զգոյշ կաց ուրիշներին քո ծանրակշիռ դիտաւորութիւններիդ անխոհեմաբար իմացնելու, որովհետեւ նոցանից շատերը իսկ դորանով տեսնում են իրանց նպատակներն ունայնացած, երբոր չարախնդաց մարդիկը ժամանակից առաջ իմանում են: — Լեզուդ քեզ պահիր, ու բերնիցդ բան մի հանիլ քո իսկ սխալանացդ մասին: Առանց այն էլ մի ունայն պարծանք է, երբոր մի մարդ իւր արած յիմարութիւններն իբրեւ իրան համար մի պարծանք է պատմում: Բայց շատ անգամ պատահում է, մանաւանդ միամիտ ու պարզասիրտ մարդոց մէջ, որ պարզ պարզ խօսում են այդ մասին օտարների առաջ: Ազնիւ մարդն, որ այդպիսի խոստովանութիւններ յտւում է, թէ և համեստութեամբ ձայն չէ հանում, բայց անազնիւ մարդն ընդ հակառակն առիթ է ստանում յաղթանակ կանգնել մեր դէմ՝ մեր մասին աւելի զօրաւոր կերպով վնասակար բանը խօսելու: Նա ուրիշների հետ միւր վերայ խօսելու ժամանակ, վերադիր անելով, մեր արած փոքրիկ թուլութիւնները յիմարու-

Թեան չափ է մեծացնում՝ ու մեր սխալանքները՝ մոլութեան հաւասար երեւացնում։

Եթէ մի գաղտնիք ունիս ամեն բան էլ քեզ համար գաղտնիք լինի, որոց յայտնուիլը ոչ որին օգուտ չի բերիլ, բայց քեզ միայն վնաս կհասցնի, սորվիր նոյնպիսի զգուշութեամբ քո սրտումդ պահել, ինչպէս որ դու ուրիշի գաղտնիքը բերնիցդ չհանելու պարտական ես։ Ով որ իւր սրտի միջինը յիմարաբար բերնիցը հանումէ ու աշխարհի աչքի առաջը բաց դնում, թէ՛ իւր անձը, թէ՛ իւր բաղդաւորութիւնը, թէ՛ իւր հանգստութիւնը և թէ իւր ապագան ուրիշների կամայականութեանն է յանձնում։ Նա այնուհետեւ այլ ևս ազատ չէ, որովհետեւ կորցրեց իրան, և ով որ լիակատար ազատութեամբ գործել այլ ևս չէ կարող, այնպիսի մարդը երբէք զօրաւոր կերպով գործ չէ տեսնում։ Մի հաւասար երբէք քեզանից ջոկ մի երկրորդ ու երրորդ մարդու աւելի՝ քան թէ քո անձիդ պէտք է հաւատաս։

Պարզ սլարդ ասելն՝ առանց մի բան թաքցնելու՝ վայելուչ է միայն այնտեղ, ուր որ ծածկելը յանցանք է, ուր որ պարտականութիւն է, առանց ծածկելու իւր միտքը, իւր կարծիքները, իւր դատողութիւնը, իւր նպատակներն ու իւր հանգամանքները ուրիշներին յայտնել, որպէս զի նոքա չխաբուին իրանց՝ մեր վերայ ունեցած ամենալաւ և ամենալատ կարծիքովը։—Քո գործերիդ մէջ խոհականութեամբ լռութիւն պահիր ու մի խօսիր, բայց բոլորովին էլ բերանդ մի զմրիլ։ Ուր որ դու բարեւոյ սիրովն ես միայն խօսում, մեծ վտանգի չես հանդիպիլ, բայց մինչև անգամ անտարբեր բաների մէջը բերանը փակելն ու չը խօսելը, երբոր խօսքը մի արգար ու բարի բանի վերայ է, վատ կասկած է յարուցանում քո քնաւորութեանդ այդպիսի յատկութեան վերայ։

Մարդկային կենաց մէջ բոլէներ կան, որ լռելը ցաւալի ու կորած մարդու թուլասրտութիւն է։ Այսպէս կարող են մի թագաւորութեան մէջ մեծ շարժումներ լինել՝ թէ՛ քաղաքի և թէ հաւատոյ վերաբերեալ գործեր, ուր որ ամեն մի մարդ սուրբ պարտականութիւն ունի իւր գոյնը յայտնի անելու։ Ինչ որ մեր համոզմունքն է, նորա վերայ հաստատ պիտի մնանք և աներկիւղ ամեն մի ժամանակ իբրեւ քրիստոնեայք՝ առանց սնապարծութեան, առանց նենգաւոր ծածուկ մտքերի և առանց կրքոտ տաքութեան բայց և, առանց սաստիկ կերպով կշռելու մեր անձնական օգուտն։

Երկու երեսանի մարդիկ, որոնք ոչ մէկի հետ վատամարդի լինել չեն ուզեցել, միշտ եղել են ու եղել աշխարհումս։ Արդէն քրիստոնէութեան նոր տարածուելու ժամանակն, երբ որ ամենայն մարդոց հոգիքը զգածուած էին զօրաւոր կերպով, արեգակի նման ծագող ճշմարտութիւնից, այն ժամանակն ևս անհաստատ և յերկուս հետս կաղաքող մարդոց մասին յիշողութիւն է լինում, որոնց մասին Սուրբ գիրքը բարձրաձայն ասումէ։ « Եւ + Էլ Դէ՛ է՛, որովհետեւ Դո՛ւ ոչ պաշտէս և ոչ պարտէս : Եւ ինչպէս որ այն ժամանակն էր, այնպէս էլ այժմս է : Մենք այնպիսի մարդոց համարումենք ժամանակակիցաց մէջ ամենից արհամարհուածների կարգումն : Որոյ սիրտը չէ տաքանում մի աւելի բարձր գաղափարով, որ գերազանց լինի իւր համար քան թէ իւր տունն ու իւր գործերը, նա ցոյց է տալիս պարզ կերպով, որ իւր համար սէրը դէպի իւր հայրենիքը, սէրը դէպ ի մարդկութիւնն ու աստուածայինը դատարկ խօսքեր են՝ զօղանջօղ ծնծկաների նման, որ նա իւր ինքնասիրութեան մէջ քարացած է : Այնպէս քան իւր ժամանակն ունի՝ Եւ լուրջ և Եւ խօսելը : « Խորագէտ լինել օձերի նման և միանգամայն միամիտ՝ աղաւնիների նման », քո աշակերտացդ այս պատուիրեցիր, ո՛վ Յիսուս Քրիստոս, զո՛ւ, կեանքի մեծ Ուսուցիչդ, և զգումեմ ես թէ՛ որչափ մեծ կշիռ ունի մեր համար՝ որ մեք ուրիշ մարդոց բաղդաւորութեան համար մեր լեզուն իմաստուն կերպով գործածենք, ժամանակին ու տեղին համեմատ խօսենք, ժամանակին ու տեղին մոտիկ տալով, լռենք : Զգումեմ՝ թէ ինչպէս առաքինութիւն չէ ամենեւին անխորհուրդ բացատրութիւնը, որպէս և որչափ անարգ ու դսրովելի՝ իւր համոզմանը մատնիչ լինելը : Ուրեմն իմ քրիստոնէական պարտականութեանցս առաջինը լինի մարդոց հետ իմ ունեցած յարաբերութեանցս ու վարմանցս մէջ թէ՛ զգուշաւոր լռութիւնը և թէ՛ ճշմարտութեան համար համարձակ խոստովանութիւնս իւր ժամանակին ու տեղին : Վասն զի իմ պարտականութիւնս է, ո՛վ իմ Փրկիչ, իմ Աստուածային տիպարս, քո տուած օրինակին հետեւելով, իմ շուրջս եղած աշխարհը բաղդաւորեցնել, որչափ որ այժմ հասնի գործելու : Սորվեց՛ւր ինձ այն անել, ինչ որ դու արի՛ր : Յոյց տուր ինձ իրաւանց և արգարութեանց շաւիղը, որ ես մութ հանգամանացս օրերի մէջ ևս քեզ արժանի կերպով ընթանամ : Ինձ քո իմաստութեան հոգւովը լից, որ ես ամեն տեղ թէ՛ խօսելու և թէ՛ լռելու ժամանակը՝ չափ ու սահմանից դուրս չգամ :

(Թարգմ.)

Գ. Ե. Ա.